

ΑΠΟ ΤΟΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΤΟΥ «ΑΓΓΛΟΥ ΑΣΘΕΝΗ»

«Ένα αριστούργημα, ένα ελεγειακό
θρίλερ με αύρα σκοτεινού παραμυθιού».

The Washington Post

ΜΑΪΚΛ ΟΝΤΑΤΖΕ
ΦΩΤΑ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΣΧΙΝΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

ΜΑΪΚΛ ΟΝΤΑΑΤΖΕ

Φώτα πολέμου

Μυθιστόρημα

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Κατερίνα Σχινά

«Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου».

Εκδόσεις Πατάκη – Ξένη λογοτεχνία

Σύγχρονη ξένη λογοτεχνία – 478

Μάικλ Οντάατζε, Φώτα πολέμου

Michael Ondaatje, *Warlight*

Μετάφραση: Κατερίνα Σχινά

Υπεύθυνος έκδοσης: Κώστας Γιαννόπουλος

Σελιδοποίηση: Παναγιώτης Βογιατζάκης

Copyright © Michael Ondaatje, 2018

Copyright © για την ελληνική γλώσσα, Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ

(Εκδόσεις Πατάκη), 2018

Πρώτη έκδοση στην αγγλική γλώσσα από τις εκδόσεις

Alfred A. Knopf, Νέα Υόρκη, 2018

Πρώτη έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις Εκδόσεις Πατάκη.

Αθήνα, Φεβρουάριος 2020

KET Γ166 ΚΕΠ 67/20

ISBN 978-960-16-8292-1

Για την Έλλεν Σέλιγκμαν, τον Σόννυ Μέτα και τη Λιζ Κάλντερ
μέσα στα χρόνια

«Οι περισσότερες μεγάλες μάχες έχουν διεξαχθεί
στις πτυχές των τοπογραφικών χαρτών»

Περιεχόμενα

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Ένα τραπέζι γεμάτο ξένους ... 15

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Κληρονομιά ... 171

Εργαζόμενη μητέρα ... 217

Το αγόρι στη στέγη ... 259

Ένας περιμαντρωμένος κήπος ... 341

Ευχαριστίες ... 373

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Ένα τραπέζι γεμάτο ξένους

ΤΟ 1945 ΟΙ ΓΟΝΕΙΣ ΜΑΣ έφυγαν, αναθέτοντας την ευθύνη μας σε δυο άντρες που μάλλον δεν είχαν και τόσο καθαρό ποινικό μητρώο. Μέναμε σε έναν δρόμο του Λονδίνου που λεγόταν Ρουβίνου Γκάρντενς κι ένα πρωί κάποιος απ' τους δυο, η μητέρα ή ο πατέρας μας, πρότεινε, μετά το πρόγευμα, να συζητήσουμε για ένα οικογενειακό θέμα, κι εκεί μας ανακοίνωσαν ότι θα μας άφηναν και θα πήγαιναν στη Σιγκαπούρη για έναν χρόνο. Δεν ήταν μεγάλο διάστημα, είπαν, ούτε όμως ένα σύντομο ταξιδάκι. Όσο έλειπαν, βέβαια, θα υπήρχαν κάποιιοι που θα μας φρόντιζαν. Θυμάμαι ότι ο πατέρας μου μας ξεφούρνισε τα νέα καθισμένος σε μια από εκείνες τις άβολες φερ φορζέ πολυθρόνες του κήπου, ενώ η μητέρα μας, με καλοκαιρινό φόρεμα, παρακολουθούσε τις αντιδράσεις μας μισοκρυμμένη πίσω από τον ώμο του. Μετά από λίγο πήρε το χέρι της αδελφής μου της Ρέιτσελ και το έφερε στο στήθος της, σαν να ήθελε να το ζεστάνει.

Ούτε η Ρέιτσελ ούτε εγώ βγάλαμε λέξη. Κοιτάζαμε τον

πατέρα μας, που απεραντολογούσε αναλύοντας το ταξίδι τους με το καινούριο Άβρο Τιούντορ Ι, τον επίγονο του βομβαρδιστικού Λάνκαστερ, το οποίο πετούσε με ταχύτητα μεγαλύτερη των τριακοσίων μιλίων την ώρα. Θα προσγειώνονταν και θα άλλαζαν αεροπλάνο τουλάχιστον δύο φορές προτού φθάσουν στον προορισμό τους. Μας εξήγησε ότι είχε πάρει προαγωγή και θα αναλάμβανε το γραφείο της Unilever στην Ασία, ένα σημαντικό βήμα στην καριέρα του. Θα ήταν καλό για όλους μας. Ενώ εξέθετε όσα είχε να πει με άκρα σοβαρότητα, η μητέρα μας απέστρεψε κάποια στιγμή το πρόσωπό της και κοίταξε τον αυγουστιάτικο κήπο της. Μόλις σταμάτησε να μιλάει ο πατέρας μου, βλέποντας ότι ήμουν σαστισμένος, με πλησίασε και πέρασε τα δάχτυλά της σαν χτένα μέσα από τα μαλλιά μου.

Ήμουν δεκατεσσάρων ετών εκείνη την εποχή και η Ρέιτσελ σχεδόν δεκαέξι· μας είπαν ότι την περίοδο των διακοπών θα μας πρόσεχε ένας κηδεμόνας, όπως τον αποκάλεσε η μητέρα μας. Αναφέρονταν σ' αυτόν ως συνάδελφο. Τον γνωρίζαμε ήδη – τον φωνάζαμε «Ο Σκόρος», όνομα που είχαμε επινοήσει οι δυο μας. Η οικογένειά μας είχε τη συνήθεια να βγάζει παρατσούκλια, άρα ήταν μια οικογένεια που αρεσκόταν στις μεταμφιέσεις. Η Ρέιτσελ μου είχε ήδη εκμυστηρευτεί πως υποπτευόταν ότι ο Σκόρος ήταν μπλεγμένος σε βρομοδουλειές.

Ο διακανονισμός έμοιαζε πολύ παράξενος, όμως η ζωή ήταν τυχαία και συγκεχυμένη εκείνη την περίοδο αμέσως μετά τον πόλεμο, άρα αυτό που πρότειναν οι γονείς μας δεν φαινόταν εντελώς ασυνήθιστο. Αποδεχτήκαμε την απόφασή τους θέλοντας και μη, σαν παιδιά που ήμασταν· ο Σκόρος, που πρόσφατα είχε νοικιάσει ένα δωμάτιο στον

τρίτο όροφο του σπιτιού μας, ένας άνθρωπος χωρίς έπαρση, μεγαλόσωμος αλλά όμοιος με νυχτοπεταλούδα έτσι αργά και ντροπαλά που κινούνταν, θα ήταν η λύση. Οι γονείς μας πρέπει να είχαν συμπεράνει ότι ήταν αξιόπιστος. Δεν ήμασταν καθόλου βέβαιοι ότι είχαν αντιληφθεί τη ροπή προς την εγκληματικότητα που διακρίναμε εμείς στον Σκόρο.

Υποθέτω πως κάποτε είχαν γίνει κάποιες προσπάθειες να συνδεθούμε στενά σαν οικογένεια. Κατά καιρούς, ο πατέρας μου με άφηνε να τον συνοδεύω στα γραφεία της Unilever, έρημα τα Σαββατοκύριακα ή τις αργίες, κι ενώ ο ίδιος ήταν απασχολημένος, εγώ περιπλανιόμουν σ' έναν κόσμο που φαινόταν ολότελα εγκαταλελειμμένος, στον δωδέκατο όροφο του κτιρίου. Ανακάλυψα ότι όλα τα συρτάρια των γραφείων ήταν κλειδωμένα. Δεν υπήρχε τίποτε στα καλάθια των αχρήστων, κανένas πίνακας ή φωτογραφία στους τοίχους, αν και τον έναν τοίχο του γραφείου του καταλάμβανε ένας μεγάλος ανάγλυφος χάρτης, που απεικόνιζε τους τόπους όπου είχε γραφεία η εταιρεία: Μομπάσα, Νήσοι Κόκο, Ινδονησία. Και πιο κοντά στην πατρίδα, Τεργέστη, Ηλιούπολη, Βεγγάζη, Αλεξάνδρεια, πόλεις στην περίμετρο της Μεσογείου, περιοχές που υπέθετα ότι υπάγονταν στη δικαιοδοσία του πατέρα μου. Εδώ διαπραγματεύονταν τις μισθώσεις των εκατοντάδων φορτηγών πλοίων που ταξίδευαν από και προς την Ανατολή. Τα Σαββατοκύριακα, τα φωτάκια που όριζαν πάνω στον χάρτη αυτές τις πόλεις κι αυτά τα λιμάνια ήταν σβηστά, και τα ονόματά τους δυσδιάκριτα, σκοτεινιασμένα, όπως μάλλον θα ήταν και στην πραγματικότητα εκείνες οι εσχατιές.

Την τελευταία στιγμή αποφασίστηκε ότι η μητέρα μας

θα έμενε πίσω τις τελευταίες εβδομάδες του καλοκαιριού για να τακτοποιήσει το θέμα της κηδεμονίας μας και να μας ετοιμάσει για το καινούριο μας οικοτροφείο. Το Σάββατο, προτού μπει μονάχος στο αεροπλάνο και πετάξει σ' αυτόν τον μακρινό κόσμο, συνόδεψα τον πατέρα μου, για μια ακόμη φορά, στο γραφείο του κοντά στην οδό Κέρζον. Μου είχε προτείνει να κάνουμε έναν μακρινό περίπατο, μια και το σώμα του θα υφίστατο επί μέρες το στρίμωγμα του αεροπλάνου, όπως είπε. Πήραμε, λοιπόν, ένα λεωφορείο για το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας, κι ύστερα διασχίσαμε το Χάιντ Παρκ προς το Μέιφεαρ. Ήταν ασυνήθιστα διαχυτικός και χαρούμενος· τραγουδούσε τους στίχους *Χειροποίητα κολάρα, χειροποίητες καρδιές, κουρελάκια καταντάν αν τα φοράς στις ξενιτιές, επαναλαμβάνοντάς τους ξανά και ξανά, σχεδόν αυτάρεσκα, λες και περιείχαν κάποιον θεμελιώδη κανόνα του βίου. Τι σημαίνουν; αναρωτιόμουν. Θυμάμαι ότι χρειαστήκαμε κάμποσα κλειδιά για να μπούμε στο κτίριο, τον τελευταίο όροφο του οποίου καταλάμβανε ολόκληρο το γραφείο όπου εργαζόταν. Στάθηκα μπροστά στον τεράστιο χάρτη, αφώτιστο ακόμη, και προσπάθησα να απομνημονεύσω τις πόλεις απ' όπου θα περνούσε το αεροπλάνο του τις ερχόμενες νύχτες. Από τότε αγαπούσα τους χάρτες. Ήρθε πίσω μου και άναψε τα φώτα· τα βουνά στο ανάγλυφο έριξαν σκιές, όμως τώρα δεν πρόσεχα τόσο τα φώτα όσο τα λιμάνια, που φωτίζονταν μ' ένα απαλό γαλάζιο, και τις μεγάλες λωρίδες της αφώτιστης γης. Η όψη του χάρτη δεν ήταν πια πλήρως αποκαλυμμένη, και υποπτεύομαι ότι η Ρέιτσελ κι εγώ πρέπει να βλέπαμε τον γάμο των γονιών μας εξίσου ατελώς, σαν μισοφωτισμένο τοπίο. Σπάνια μας*

μιλούσαν για τη ζωή τους. Είχαμε συνηθίσει τις ξεχωριστές τους ιστορίες. Ο πατέρας μας, μάλιστα, ο οποίος προς το τέλος του πολέμου είχε αναμειχθεί στις εχθροπραξίες, δεν νομίζω πως αισθανόταν ότι πραγματικά μας ανήκε.

Όσο για την αναχώρησή τους, είχαμε αποδεχτεί ότι η μητέρα μας ήταν υποχρεωμένη να πάει μαζί του: ήταν αδύνατον, πιστεύαμε, να μπορέσει να ζήσει μακριά του – ήταν η σύζυγός του. Θα ήταν μικρότερη η δυστυχία, λιγότερο συντριπτική η διάλυση της οικογένειας αν μέναμε εμείς πίσω, στη Ρουβίνυ Γκάρντενς, και όχι εκείνη για να μας φροντίζει. Και όπως μας εξήγησαν, δεν ήταν δυνατόν να εγκαταλείψουμε ξαφνικά σχολεία στα οποία είχαμε γίνει δεκτοί με τόση δυσκολία. Πριν από την αναχώρησή του, αποχαιρετήσαμε τον πατέρα μας όλοι μαζί, κάνοντας κύκλο γύρω του, μια αγκαλιά. Ο Σκόρος, εκείνο το Σαββατοκύριακο, είχε διακριτικά εξαφανιστεί.

Κι έτσι, ξεκίνησε η καινούρια μας ζωή. Τότε δεν πίστευα πως θα άλλαζαν πολλά – και μάλιστα ακόμη δεν είμαι βέβαιος αν η περίοδος που επακολούθησε παραμόρφωσε ή τροφοδότησε τη ζωή μου. Χωρίς τους γονείς μου θα έχανα το πλαίσιο και τους περιορισμούς της οικογένειας, με αποτέλεσμα να αναπτύξω αργότερα κάποια διστακτικότητα, σαν να είχα εξαντλήσει υπερβολικά γρήγορα τις ελευθερίες μου. Όπως και να 'χει, βρίσκομαι πια σε μια ηλικία που μπορώ να μιλήσω γι' αυτό, για το πώς μεγαλώσαμε προστατευμένοι από ξένους. Θα είναι σαν να αποσαφηνίζω έναν μύθο, έναν μύθο που αφορά τους γονείς μας, τη Ρέιτσελ, εμένα, τον Σκόρο, αλλά και όσους θα γνωρίζαμε αργότερα. Υποθέτω πως υπάρχουν κοινά

σημεία σε ιστορίες σαν κι αυτήν. Κάποιος επωμίζεται μια δοκιμασία· κανείς δεν ξέρει ποιος είναι ο φορέας της αλήθειας. Οι άνθρωποι δεν είναι αυτοί που νομίζουμε πως είναι, ούτε βρίσκονται εκεί που πιστεύουμε. Υπάρχει κάποιος που παρακολουθεί τα τεκταινόμενα από έναν άγνωστο τόπο. Θυμάμαι πόσο άρεσε στη μητέρα μου να μας αφηγείται εκείνους τους αμφίσημους άθλους που αναλάμβαναν οι πιστοί ιππότες στον θρύλο του Αρθούρου και τη ζωντανία με την οποία μας εξιστορούσε αυτές τις περιπέτειες· καμιά φορά, μάλιστα, τις τοποθετούσε σ' ένα συγκεκριμένο χωριουδάκι στα Βαλκάνια ή στην Ιταλία, στο οποίο ισχυριζόταν ότι είχε πάει και μας το έβρισκε πάνω στον χάρτη.

Η απουσία του πατέρα μας έκανε πιο έντονη την παρούσα της μητέρας μας. Όσες συζητήσεις των γονιών μας τύχαινε να κρυφακούσουμε είχαν πάντοτε σχέση με θέματα που απασχολούσαν τους μεγάλους. Τώρα, όμως, η μητέρα μας άρχιζε να μας λέει ιστορίες για τον εαυτό της, για τα χρόνια που μεγάλωνε στην εξοχή του Σάφοκ. Περισσότερο απ' όλες, μας άρεσε η ιστορία για την «οικογένεια στη στέγη». Οι παππούδες μας έμεναν σε μια περιοχή του Σάφοκ που επονομαζόταν Δε Σαιντς, όπου επικρατούσε απόλυτη γαλήνη· το μόνο που ακουγόταν ήταν ο ήχος του ποταμού και τότε τότε μια καμπάνα από το διπλανό χωριό. Ωστόσο, για έναν μήνα, μια οικογένεια έζησε στη στέγη τους· φώναζαν ο ένας στον άλλον, πετούσαν πράγματα δεξιά αριστερά, έκαναν τόση φασαρία, ώστε οι θόρυβοι διαπερνούσαν το ταβάνι και διαχέονταν στη ζωή της οικογένειάς της. Ένας γενειοφόρος άντρας και οι τρεις γιοι του. Ο νεότερος ήταν ο σιωπηλός, αυτός που κουβαλούσε

για τους άλλους τους κουβάδες το νερό, ισορροπώντας επικίνδυνα σε μια ξύλινη φορητή σκάλα· όποτε η μητέρα μου έβγαινε από το σπίτι να μαζέψει τα αυγά από το κοτέτσι ή να μπει στο αυτοκίνητο, τον έβλεπε να τους παρακολουθεί. Ήταν στεγοποιοί, ειδικευμένοι στις αχυροσκεπές· δούλευαν όλη μέρα ασταμάτητα. Την ώρα του βραδινού φαγητού, τραβούσαν τις σκάλες τους και έφευγαν. Αλλά μια μέρα, ένας δυνατός άνεμος παρέσυρε τον μικρό γιο· έχασε την ισορροπία του, έπεσε από τη στέγη, και, περνώντας μέσα από τα κλαδιά της μεγάλης λεμονιάς, τσακίστηκε στις σχιστόπλακες έξω από την κουζίνα. Τα αδέρφια του τον κουβάλησαν στο σπίτι. Το αγόρι, που το έλεγαν Μαρς, είχε σπάσει τον γοφό του, και ο γιατρός που τον έβαλε στον γύψο είπε ότι δεν έπρεπε να μετακινηθεί. Αναγκαστικά θα έμενε ξαπλωμένος σ' ένα ράντζο στην πίσω κουζίνα ώσπου να ολοκληρωθεί η επισκευή της στέγης. Η μητέρα μας –ήταν οκτώ ετών τότε– είχε αναλάβει να του πηγαίνει το φαγητό του. Πότε πότε του έφερνε και κανένα βιβλίο, όμως εκείνος ήταν τόσο ντροπαλός που σπάνια της μιλούσε. Εκείνες οι δυο βδομάδες πρέπει να του φάνηκαν αιώνας, μας έλεγε η μητέρα μου. Και τελικά, όταν ολοκληρώθηκε η δουλειά, η οικογένεια μάζεψε τα σύνεργά της και το αγόρι και δεν ξαναφάνηκε.

Όποτε η αδελφή μου κι εγώ ξαναθυμόμασταν αυτή την ιστορία, τη βλέπαμε σαν ένα παραμύθι που δεν το καταλαβαίναμε εντελώς. Η μητέρα μας μας το εξιστορούσε χωρίς να δραματοποιεί, αποσιωπώντας τη φρίκη της πτώσης του αγοριού, απαλύνοντας την ένταση, όπως ακριβώς συμβαίνει με τις ιστορίες που τις λες και τις ξαναλές. Θυμάμαι πως ζητούσαμε να μας πει κι άλλες

ιστορίες με το αγόρι που έπεσε, όμως μονάχα αυτό το περιστατικό μοιραζόταν μαζί μας – εκείνο το γκριζο, θυελλώδες απομεσήμερο που άκουσε τον πνιχτό, υγρό γδούπο του κορμιού του καθώς έσκαγε στις σχιστόπλακες περνώντας μέσα απ' τα κλαδιά και τα φύλλα της λεμονιάς. Ένα μονάχα επεισόδιο από το άγνωστο παρελθόν της ζωής της μητέρας μας.

Ο Σκόρος, ο ενοικιαστής μας του τρίτου ορόφου, τον περισσότερο καιρό έλειπε από το σπίτι, αν και καμιά φορά επέστρεφε αρκετά νωρίς και προλάβαινε το δείπνο. Εκείνες τις φορές τον παροτρύναμε να φάει μαζί μας και μόνο μετά από πολλά αρνητικά νεύματα και χειρονομίες διόλου πειστικής διαμαρτυρίας, καθόταν και έτρωγε στο τραπέζι μας. Τα περισσότερα βράδια, ωστόσο, ο Σκόρος πήγαινε στην Μπιγκ'ς Ρόου να αγοράσει το φαγητό του. Πολύ μεγάλο μέρος της περιοχής είχε καταστραφεί στη διάρκεια των βομβαρδισμών και στον δρόμο είχαν προσωρινά στηθεί καροτσάκια και πάγκοι με πρόχειρο φαγητό. Πάντοτε αντιλαμβανόμασταν τη διστακτική του παρουσία, το πώς ξεφύτρωνε ξαφνικά πότε εδώ και πότε εκεί. Τι δήλωνε ο τρόπος του, δεν ήμασταν βέβαιοι: συστολή, ή ραθυμία και απάθεια; Αυτό θα άλλαζε, φυσικά. Πότε πότε, από το παράθυρο του υπνοδωματίου μου, τον διέκρινα να κουβεντιάζει ήσυχα με τη μητέρα μας στον σκοτεινό μας κήπο, ή τον έβρισκα να πίνει τσάι μαζί της. Πριν αρχίσει το σχολείο, η μητέρα μου περνούσε πολλή ώρα προσπαθώντας να τον πείσει να μου κάνει ιδιαίτερα στα μαθηματικά, ένα μάθημα στο οποίο πάντα αποτύγχανα, και θα συνέχιζα να αποτυγχάνω πολύ καιρό αφότου ο Σκόρος σταμάτησε να προσπαθεί να με διδάξει. Εκείνες

τις πρώτες μέρες, η μόνη πολυπλοκότητα που έβλεπα στον κηδεμόνα μας ήταν τα σχεδόν τρισδιάστατα σχέδια που δημιουργούσε προκειμένου να με βοηθήσει να εμβαθύνω σε κάποιο γεωμετρικό θεώρημα.

Όποτε η κουβέντα ερχόταν στον πόλεμο, η αδελφή μου κι εγώ προσπαθούσαμε να του αποσπάσουμε, καλοπιάνοντάς τον, καμιά ιστορία για το τι είχε κάνει και πού. Ήταν η εποχή των αναμνήσεων, γνήσιων και ψευδών, που εξήπταν την περιέργειά μας. Ο Σκόρος και η μητέρα μου αναφέρονταν σε ανθρώπους γνωστούς τους από εκείνη την εποχή. Ήταν φανερό ότι τον γνώριζε πολύ πριν έρθει να ζήσει μαζί μας, αλλά η εμπλοκή του στον πόλεμο ήταν μια έκπληξη για μας, αφού ο Σκόρος δεν ήταν ποτέ «πολεμοχαρής» στη συμπεριφορά του. Σημάδι της παρουσίας του στο σπίτι μας ήταν συνήθως η σιγανή μουσική για πιάνο που ερχόταν από το ραδιόφωνό του· η τωρινή δουλειά του έμοιαζε να συνδέεται με κάποια λογιστική εταιρεία. Παρ' όλα αυτά, κάποτε ενέδωσε στις εκκλήσεις μας και μάθαμε ότι και οι δυο τους είχαν δουλέψει ως «πυροφύλακες»*, εγκατεστημένοι στη στέγη του Ξενοδοχείου Γκρόσβενορ Χάους, σε ένα καμαράκι το οποίο αποκαλούσαν «Η που-

---

* Οι εμπρηστικές βόμβες της Luftwaffe, με τις οποίες σφυροκοπήθηκε το Λονδίνο στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, προκαλούσαν μεγάλης έκτασης, καταστροφικές πυρκαγιές. Η κυβέρνηση, για λόγους πρόληψης, αποφάσισε να διανείμει στους πολίτες περίπου 86.000 πυροσβεστικές χειραντλίες, ενώ τον Σεπτέμβριο του 1940 ιδρύθηκε το «Fire Watchers Order», ένα σώμα που οργάνωνε εθελοντικές ομάδες «πυροφυλάκων» οι οποίοι επαγρυπνούσαν, διάσπαρτοι στην πόλη, για το πιθανό ξέσπασμα πυρκαγιάς. (Όλες οι σημειώσεις είναι της μεταφράστριάς.)

λοφωλιά». Καθόμασταν με τις πιτζάμες μας πίνοντας γάλα με οβομαλτίνη και τους ακούγαμε να ξετυλίγουν τις αναμνήσεις τους. Κάποια άγνωστη πληροφορία έσκαγε στην επιφάνεια, ύστερα έσβηνε. Ένα βράδυ, λίγο προτού φύγουμε για τα καινούρια μας σχολεία, η μητέρα μου σιδήρωνε τα πουκάμισά μας σε μια γωνιά του καθιστικού και ο Σκόρος στεκόταν διστακτικός στο πλατύσκαλο, έτοιμος να φύγει, σαν να μην ανήκε ολοκληρωτικά στη συντροφιά μας. Όμως τελικά, αντί να φύγει, μας μίλησε για την τρομερή γενναιότητα της μητέρας μας όταν μέσα στα σκοτάδια –ήταν πόλεμος, η κυκλοφορία απαγορευόταν μετά από κάποια ώρα– καρφωμένη μια ολόκληρη νύχτα στο τιμόνι, μετέφερε μ' ένα φορτηγάκι κάποιους άντρες στην ακτή και τους παρέδωσε σε μια ομάδα που αποκαλούνταν «Μονάδα Μπερκσάιρ», ενώ το μόνο που την κρατούσε ξύπνια «ήταν λίγα τετραγωνάκια σοκολάτας και ο παγωμένος αέρας από τα ανοιχτά παράθυρα». Και καθώς συνέχιζε να μιλάει, η μητέρα μου άκουγε την περιγραφή του με τόσο τεταμένη την προσοχή της που είχε μείνει με το δεξί της χέρι, που κρατούσε το σίδερο, μετέωρο στον αέρα, μήπως και, παρασυρμένη από τη γεμάτη σκιές ιστορία του, το αφήσει πάνω στο ύφασμα και κάψει κανέναν γιακά.

Έπρεπε να είχα καταλάβει από τότε.

Η συζήτησή τους σκόπιμα παραβίαζε τη χρονική αλληλουχία. Μια φορά άκουσα ότι η μητέρα μου, με τα αυτιά της στραμπουληγμένα μέσα στα ακουστικά και το κεφάλι της να βουίζει από τα παράσιτα για να πιάσει τις περίπλοκες συχνότητες του ασυρμάτου, υπέκλεπτε γερμανικά μηνύματα και μετέδιδε στοιχεία μέσω της Μάγχης από ένα μέρος στο Μπέντφορντσιρ που ονομαζόταν Τσίκσαντς

Πράιορι, ή από την Πουλοφωλιά στον τελευταίο όροφο του Ξενοδοχείου Γκρόσβενορ Χάους, πράγμα το οποίο μικρή σχέση είχε με την «πυροφύλαξη», όπως είχαμε πια καταλάβει η Ρέιτσελ κι εγώ. Σιγά σιγά αντιλαμβανόμασταν ότι η μητέρα μας είχε πολύ περισσότερες δεξιότητες απ' όσες νομίζαμε. Άραγε τα όμορφα λευκά της μπράτσα και τα λεπτά της δάχτυλα είχαν σκοτώσει; Διέκρινα κάτι αθλητικό στην κοψιά της καθώς ανέβαινε τρεχάτη, όλο χάρη, τα σκαλιά. Δεν ήταν κάτι που το είχα προσέξει παλιότερα. Τον μήνα που ακολούθησε την αναχώρηση του πατέρα μου, και προτού φύγει κι εκείνη στις αρχές του σχολικού εξαμήνου, ανακαλύπταμε μια πλευρά της που ήταν και εκπληκτική και πολύ πιο κρυφή. Εκείνη η σύντομη στιγμή με το καυτό σίδερο μετέωρο στο χέρι της καθώς παρακολουθούσε τον Σκόρο να αναθυμάται το κοινό τους παρελθόν, μας είχε αφήσει ανεξίτηλη εντύπωση.

Τώρα που έλειπε ο πατέρας μας, το σπίτι απέπνεε μεγαλύτερη ελευθερία και ευρυχωρία κι εμείς περνούσαμε μαζί της όσο περισσότερο χρόνο μπορούσαμε. Ακούγαμε εκπομπές μυστηρίου στο ραδιόφωνο με τα φώτα αναμμένα, γιατί θέλαμε να βλέπουμε τα πρόσωπά μας. Αναμφίβολα η μητέρα μας τις βαριόταν, αλλά επιμέναμε να κάθεται μαζί μας ενώ ακούγαμε σειρήνες ομίχλης, ανέμους που ούρλιαζαν σαν λύκοι στους χερσότοπους, τα αργά βήματα κάποιου ύπουλου εγκληματία, ένα τζάμι να σπάει – μια ατμόσφαιρα που μου έφερνε συνέχεια στον νου τη μισοειπωμένη ιστορία στην οποία η μητέρα μου οδηγούσε προς την ακτή χωρίς φώτα μέσα στη νύχτα. Όμως, από τις ραδιοφωνικές εκπομπές, της άρεσε περισσότερο η Ώρα του φυσιοδίφη στο BBC, που την άκουγε ξαπλωμένη στην

πολυθρόνα της τα κυριακάτικα απομεσήμερα, αγνοώντας το βιβλίο που κρατούσε στα χέρια της. Έλεγε πως η εκπομπή τής θύμιζε το Σάφοκ. Κι εμείς ακούγαμε, χωρίς να προσέχουμε, τον άνθρωπο στο ραδιόφωνο να απεραντολογεί για τα έντομα του ποταμού και για τα ιδανικά για φάρεμα ποταμάκια που κυλούσαν ανάμεσα στους ασβεστολιθικούς λόφους· ο κόσμος που περιέγραφε έμοιαζε μικροσκοπικός και μακρινός καθώς η Ρέιτσελ κι εγώ, ξαπλωμένοι στο χαλί, συμπληρώναμε ένα παζλ, συναρμολογώντας τα κομμάτια ενός καταγάλανου ουρανού.

Μια φορά πήραμε οι τρεις μας το τρένο από την οδό Λίβερπουλ με προορισμό το σπίτι των παιδικών της χρόνων στο Σάφοκ. Στις αρχές εκείνου του χρόνου οι παππούδες μας είχαν σκοτωθεί σ' ένα αυτοκινητικό δυστύχημα· η μητέρα μας περιφερόταν στο σπίτι τους σιωπηλή. Θυμάμαι ότι πάντοτε έπρεπε να βαδίζουμε προσεκτικά στις άκρες του διαδρόμου, αλλιώς το υπεραιωνόβιο ξύλινο πάτωμα τσίριζε και σκλήριζε. «Είναι ένα αηδοнопάτωμα», μας είπε η γιαγιά μας. «Μας προειδοποιεί αν τυχόν μπουν κλέφτες τη νύχτα». Η Ρέιτσελ κι εγώ πάντοτε χοροπηδούσαμε πάνω του όποτε μπορούσαμε.

Ήμασταν, πάντως, χαρούμενοι στο Λονδίνο που είχαμε τη μητέρα μας όλη δική μας. Περισσότερο απ' όλα όσα μας είχε δώσει παλιότερα, θέλαμε τη χαλαρή, κάπως νυσταλέα στοργή της. Ήταν σαν να είχε επιστρέψει σε μια παλιότερη εκδοχή του εαυτού της. Πριν από την αναχώρηση του πατέρα μου ήταν μια γοργοκίνητη και αποτελεσματική μητέρα· έφευγε για τη δουλειά της όταν φεύγαμε κι εμείς για το σχολείο και επέστρεφε εγκαίρως, ώστε να φάμε μαζί για βράδυ. Άραγε αυτή η καινούρια

εκδοχή της οφειλόταν στην απελευθέρωση από τον σύζυγό της; Ή ήταν κάτι πιο περίπλοκο, μια προετοιμασία για την αποχώρησή της από τη ζωή μας; Άραγε μας υποδείκνυε με τον τρόπο της πώς θα ήθελε να τη θυμόμαστε; Με βοηθούσε στα γαλλικά και στο *De bello gallico* του Καίσαρα –ήταν θαυμάσια στα γαλλικά και στα λατινικά– προγυμνάζοντάς με για το οικοτροφείο. Και το πιο εκπληκτικό ήταν ότι ενθάρρυνε τις αυτοσχέδιες θεατρικές παραστάσεις μέσα στη μοναξιά του σπιτιού μας, όταν ντυνόμασταν παπάδες ή περπατούσαμε σαν ναύτες και παράνομοι, στις μύτες των ποδιών μας.

Το έκαναν αυτό άλλες μητέρες; Σωριάζονταν ασθμαίνοντας στον καναπέ τους μ' ένα φανταστικό μαχαίρι χωμένο στην πλάτη τους; Βεβαίως, αν ήταν κάπου εκεί κοντά ο Σκόρος, απέφευγε τέτοιες πλάκες. Αλλά γιατί τις έκανε, όταν τις έκανε; Είχε βαρεθεί να μας φροντίζει σε καθημερινή βάση; Άραγε οι μεταμφιέσεις την έκαναν μίαν άλλη, και όχι απλώς τη μητέρα μας; Το καλύτερο απ' όλα ήταν όταν το πρώτο πρωινό φως γλιστρούσε στο δωμάτιό μας, κι εμείς τρυπώναμε στην κρεβατοκάμαρά της σαν δειλά σκυλάκια και χαζεύαμε το άβαφο πρόσωπό της, τα κλειστά της μάτια, τους λευκούς ώμους και τα μπράτσα της που είχαν κιόλας τεντωθεί για να μας κλείσουν μέσα τους. Γιατί, όποια ώρα και να 'ταν, πάντοτε ήταν ξύπνια, έτοιμη για μας. Ποτέ δεν την αιφνιδιάζαμε. «Έλα εδώ, Στιτς. Έλα εδώ Ρεν*», ψιθύριζε. Ήταν τα παρατσούκλια

---

* Stitch: βελονιά και ράμμα. Wren: το πουλί τρυποφράχτης αλλά και μέλος βοηθητικής υπηρεσίας γυναικών του βρετανικού πολεμικού ναυτικού.

που μας είχε βγάλει η ίδια και μόνο η ίδια χρησιμοποιούσε. Εκείνες τις στιγμές η Ρέιτσελ κι εγώ νιώθαμε πως είχαμε μια πραγματική μητέρα.

Στις αρχές Σεπτεμβρίου το ταξιδιωτικό μπαούλο ανασύρθηκε από το υπόγειο κι εμείς παρακολουθούσαμε ενόσω το γέμιζε με τουαλέτες, παπούτσια, κολιέ, αγγλικά μυθιστορήματα, χάρτες, και μαζί αντικείμενα και εφόδια που θεωρούσε ότι δεν θα έβρισκε στην Ανατολή, ακόμη και με μερικά μάλλινα που εμάς μας φαίνονταν περιττά, αν και εκείνη επέμενε ότι τα βράδια στη Σιγκαπούρη έκανε συχνά «ψύχρα». Έβαλε τη Ρέιτσελ να διαβάσει δυνατά ό,τι έγραφε το Baedeker* για την περιοχή και τα δρομολόγια των λεωφορείων καθώς και τις λέξεις που στη γλώσσα του τόπου σήμαιναν «Φτάνει!» ή «Κι άλλο» και «Πόσο απέχει;». Απαγγείλαμε δυνατά τις φράσεις, σε μια στερεότυπη απομίμηση της προφοράς της Ανατολής.

Ίσως πίστευε ότι τα ιδιαίτερα αντικείμενα και η ηρεμία με την οποία γέμιζε το τεράστιο μπαούλο της θα μας έπειθαν για την αναγκαιότητα του ταξιδιού της αντί να μας κάνουν να νιώθουμε ακόμη πιο χαμένοι και εγκαταλελειμμένοι. Ήταν σαν να περιμέναμε να χωθεί μέσα σ' αυτό το τόσο όμοιο με φέρετρο μαύρο ξύλινο μπαούλο με τις μπρούτζινες γωνίες και την περίτεχνη κλειδαριά και να μεταφερθεί μακριά μας. Αυτή η διαδικασία κράτησε μέρες· ξετυλιγόταν τόσο αργά ώστε φάνταζε μοιραία, σαν μια ατέλειωτη ιστορία με φαντάσματα. Η μητέρα μας

---

* Σειρά ταξιδιωτικών οδηγιών που θεωρούνταν απαραίτητοι σε κάθε ταξίδι από το 1827 που πρωτοεμφανίστηκαν, δίνοντας καινοφανείς διαστάσεις στην ταξιδιωτική εμπειρία.

επρόκειτο να μεταμορφωθεί. Θα γινόταν κάτι αόρατο για μας. Ίσως βέβαια η Ρέιτσελ να το έβλεπε διαφορετικά. Ήταν πάνω από έναν χρόνο μεγαλύτερή μου. Μπορεί να διέκρινε κάποια θεατρικότητα στο όλο πράγμα. Όμως για μένα αυτή η συνεχής επανεξέταση των αποσκευών της, η συνεχής αναθεώρηση των αναγκών της υπαινισσόταν ότι η εξαφάνισή της θα ήταν μόνιμη. Λίγο πριν φύγει η μητέρα μας, το σπίτι είχε πια γίνει η σπηλιά μας. Δεν βγαίναμε· ελάχιστες ήταν οι βόλτες μας δίπλα στο ποτάμι. Έλεγε πως θα ταξίδευε υπερβολικά τις ερχόμενες εβδομάδες – για την ώρα ήθελε να απολαύσει την ηρεμία του σπιτιού.

Και ξαφνικά έπρεπε να φύγει πιο σύντομα απ' όσο περιμέναμε, για κάποιον άγνωστο σ' εμάς λόγο. Η αδελφή μου πήγε στο μπάνιο κι έβαψε λευκό το πρόσωπό της, ύστερα γονάτισε στο κεφαλόσκαλο και μ' αυτό το ανέκφραστο πρόσωπο πέρασε τα χέρια της στο σίδερο της κουπαστής κι έμεινε ασάλευτη. Στεκόμασταν στην πόρτα της εισόδου με τη μητέρα μου και αραδιάζαμε επιχειρήματα στη Ρέιτσελ, προσπαθώντας να την πείσουμε να κατέβει. Θαρρείς πως η μητέρα μου είχε ρυθμίσει τα πράγματα έτσι ώστε να μην υπάρξουν δακρύβρεχτα αντίο.

Υπάρχει μια φωτογραφία της μητέρας μου στην οποία τα χαρακτηριστικά της μόλις που φαίνονται. Την αναγνωρίζω απλώς από τη στάση της, από κάτι οικείο που αποπνέουν τα μέλη του σώματός της, παρότι το στιγματίοτυπο χρονολογείται πολύ πριν από τη γέννησή μου. Είναι δεκαεπτά ή δεκαοκτώ ετών και την έχουν φωτογραφίσει οι γονείς της στην όχθη του ποταμού στο Σάφοκ. Έχει κολυμπήσει, έχει ξαναφορέσει το φουστάνι της και τώρα

στέκεται στο ένα πόδι με το άλλο λυγισμένο, για να φορέσει ένα παπούτσι· το κεφάλι της είναι σκυμμένο και τα ξανθά μαλλιά της καλύπτουν το πρόσωπό της. Τη βρήκα χρόνια αργότερα στον ξενώνα, ανάμεσα στα ελάχιστα αναμνηστικά που είχε αποφασίσει να μην πετάξει. Την έχω ακόμα μαζί μου. Αυτό το σχεδόν ανώνυμο πρόσωπο, που ισορροπεί αδέξια, που κρατιέται να μην πέσει. Ινκόγκνιτο, ήδη από τότε.

* * *

Στα μέσα Σεπτεμβρίου φτάσαμε ο καθένας στο σχολείο του. Ως τώρα φοιτούσαμε κανονικά, ως εξωτερικοί μαθητές· ήμασταν ασυνήθιστοι στη ζωή του οικοτροφείου, αντίθετα από τους άλλους τροφίμους, που ήξεραν πολύ καλά από την αρχή ότι στην ουσία η οικογένειά τους τους είχε εγκαταλείψει. Ήταν αδύνατον να αντέξουμε την ιδέα, και την επόμενη κιόλας μέρα γράψαμε στους γονείς μας μέσω μιας ταχυδρομικής θυρίδας στη Σιγκαπούρη, ικετεύοντάς τους να μας απελευθερώσουν. Υπολόγισα ότι η επιστολή μας θα ταξίδευε με φορτηγό ως το λιμάνι του Σαουθάμπτον, κι ύστερα θα επιβιβαζόταν σ' ένα πλοίο το οποίο θα αγκυροβολούσε και θα απέπλεε από μακρινά λιμάνια με το πάσο του· το γράμμα θα έφτανε το νωρίτερο σε έξι εβδομάδες, όταν πια η μακρά λίστα των παραπόνων μας θα φαινόταν ανούσια, χωρίς νόημα. Το γεγονός ότι τη νύχτα αναγκαζόμουν να κατεβαίνω τρεις ορόφους μέσα στα μαύρα σκοτάδια για να βρω το μπάνιο, παραδείγματος χάριν. Οι περισσότεροι από τους μόνιμους οικοτρόφους κατουρούσαν σε έναν συγκεκριμένο νεροχύ-

τη στον όροφό μας, πλάι σ' εκείνον όπου βούρτσιζες τα δόντια σου. Ήταν μέρος του εθιμικού δικαίου του σχολείου επί γενιές μαθητών· τα ποτάμια ούρων που είχαν κυλήσει επί δεκαετίες είχαν ανοίξει ένα βαθύ αυλάκι στη σμαλτωμένη γούρνα που προοριζόταν γι' αυτή τη δραστηριότητα. Όμως μια νύχτα, καθώς ανακουφιζόμουν μισοκοιμισμένος στον νεροχύτη, πέρασε τυχαία ο Διευθυντής και με είδε. Το επόμενο πρωί, μετά την προσευχή, άστραψε και βρόντηξε: έβγαλε μπροστά στους συγκεντρωμένους μαθητές ένα εξοργισμένο λογύδριο για την αχαρακτήριστη πράξη της οποίας είχε γίνει μάρτυρας, φτάνοντας στο σημείο να ισχυριστεί πως ούτε στα χρόνια του πολέμου, μια ολόκληρη τετραετία διακινδύνευσης στα πεδία των μαχών, δεν είχε δει κάτι τόσο άσεμνο και πρόστυχο. Η έκπληκτη σιωπή των αγοριών απλώς αντανακλούσε την αδυναμία τους να πιστέψουν ότι ο Διευθυντής δεν γνώριζε μια παράδοση που ίσχυε ήδη όταν ο Σάκλετον* και ο Π. Γκ. Γουντχάους** ήταν τα μεγάλα ονόματα του σχο-

---

* Ernest Henry Shackleton (1874-1922). Αγγλοϊρλανδός εξερευνητής. Συμμετείχε σε τρεις εξερευνητικές αποστολές στην Ανταρκτική και αποτελεί μία από τις κύριες προσωπικότητες της λεγόμενης «ηρωικής εποχής των εξερευνήσεων» της ιστορίας της ηπείρου. Η φοίτησή του στο Dulwich αποτελεί καύχημα για το ίδρυμα.

** Sir Pelham Grenville Wodehouse (1881-1975). Άγγλος συγγραφέας, ένας από τους πιο αγαπητούς χιουμορίστες του 20ού αιώνα, γνωστός για τα μυθιστορήματα και τα διηγήματά του, με την πυκνή πλοκή και το μοναδικό τους ύφος που βασίζεται σε έναν συνδυασμό επίσημης γλώσσας, συχνών αναφορών στην κλασική λογοτεχνία και του ιδιόλεκτου των λεσχών και των μπαρ. Γιος Βρετανού δικαστή με έδρα το Χονγκ Κονγκ, ο Γουντχάους πέρασε ευτυχισμένα εφηβικά χρόνια στο Κολέγιο Dulwich, στο οποίο και έμεινε αφοσιωμένος διά βίου.

λείου (μολονότι φημιλογείτο ότι ένας από τους δύο είχε αποβληθεί, και ο άλλος χρίστηκε ιππότης μετά από πολλές διαφωνίες). Ήλπιζα να αποβληθώ κι εγώ, όμως απλώς τις έφαγα από έναν επιμελητή, που δεν μπορούσε να συγκρατήσει τα γέλια του. Όπως και να 'χει το πράγμα, δεν περίμενα θετική απάντηση από τους γονείς μου, παρότι σ' ένα βιαστικά γραμμένο δεύτερο γράμμα είχα προσθέσει ένα υστερόγραφο με την περιγραφή του παραπτώματός μου. Η μόνη ελπίδα από την οποία είχα γαντζωθεί ήταν να είχε επιλέξει ο πατέρας και όχι η μητέρα μας το οικοτροφείο· τότε μπορεί να αναλάμβανε εκείνη την ευθύνη για την απελευθέρωσή μας.

Τα σχολεία μας απείχαν περίπου ένα χιλιόμετρο και ο μόνος τρόπος να έρθουμε σε επαφή ήταν να δανειστούμε ένα ποδήλατο και να συναντηθούμε στο Εντευκτήριο. Είχαμε αποφασίσει με τη Ρέιτσελ ό,τι κάνουμε να το κάνουμε μαζί. Κι έτσι, στα μισά της δεύτερης εβδομάδας, πριν καν φτάσουν στην Ευρώπη οι ικετευτικές μας επιστολές, ξεγλιστρήσαμε από το σχολείο μετά το τελευταίο μάθημα κρυμμένοι ανάμεσα στους εξωτερικούς μαθητές, περιμέναμε στον Σταθμό Βικτόρια ώσπου να βραδιάσει, για να είμαστε σίγουροι ότι θα είχε επιστρέψει στο σπίτι ο Σκόρος πριν από μας, και γυρίσαμε στη Ρουβίνου Γκάρντενς. Συμφωνούσαμε και οι δύο ότι ο Σκόρος ήταν ο μόνος μεγάλος που έδειχνε να έχει το ευήκοο αυτί της μητέρας μας.

«Α, ώστε δεν μπορούσατε να περιμένετε το Σαββατοκύριακο, έτσι;» ήταν το μόνο που είπε. Ένας αδύνατος άντρας ήταν καθισμένος στην αγαπημένη πολυθρόνα του πατέρα μου.

«Να σας συστήσω τον κύριο Νόρμαν Μάρσαλ. Κάπο-

τε ήταν ο καλύτερος αθλητής μεσαίων βαρών βορείως του ποταμού, γνωστός ως “Ο Σαΐτας του Πίμλικο”. Ίσως τον έχετε ακουστά».

Κουνήσαμε κι οι δυο το κεφάλι. Αυτό που μας ένοιαζε ήταν που ο Σκόρος είχε προσκαλέσει κάποιον άγνωστο στο σπίτι των γονιών μας. Μας φαινόταν αδιανόητο. Επιπλέον, νιώθαμε μεγάλη νευρικότητα που το είχαμε σκάσει από το σχολείο· αναρωτιόμασταν πώς θα το έπαιρνε ο αδοκίμαστος, ακόμη, κηδεμόνας μας. Ωστόσο, για κάποιον αδιευκρίνιστο λόγο, η απόδρασή μας μεσοβδόμαδα δεν απασχόλησε καθόλου τον Σκόρο.

«Πρέπει να πεινάτε. Θα σας ζεστάνω μια κονσέρβα φασόλια. Πώς ήρθατε ως εδώ;»

«Πήραμε το τρένο. Και μετά το λεωφορείο».

«Καλώς». Και μ’ αυτό το «καλώς» πήγε προς την κουζίνα, αφήνοντάς μας μόνους με τον Σαΐτα του Πίμλικο.

«Είστε φίλος του;», ρώτησε η Ρέιτσελ.

«Καθόλου».

«Τότε γιατί βρίσκεστε εδώ;»

«Κάθεστε στην πολυθρόνα του πατέρα μου», είπα.

Με αγνόησε και στράφηκε προς τη Ρέιτσελ. «Αυτός με κάλεσε εδώ, γλυκιά μου. Σκέφτεται να στοιχηματίσει σ’ έναν σκύλο στο Γουαϊτσάπελ αυτό το Σαββατοκύριακο. Έχετε πάει ποτέ;»

Η Ρέιτσελ έμεινε σιωπηλή, σαν να μην της είχε απευθύνει τον λόγο. Δεν ήταν καν φίλος του ενοικιαστή μας. «Μπας και σου ’φαγε η γάτα τη γλώσσα;», τη ρώτησε ο επισκέπτης, κι ύστερα έστρεψε τα αχνογάλανα μάτια του σ’ εμένα. «Έχεις πάει σε κυνοδρομίες;» Κούνησα αρνητικά το κεφάλι, τη στιγμή που επέστρεψε ο Σκόρος.

«Ορίστε τα φασόλια σας».

«Δεν έχουν πάει ποτέ σε κυνοδρομία Γουόλτερ».

Γουόλτερ;

«Μπορώ να τους πάρω μαζί μου το Σάββατο. Τι ώρα είναι η κούρσα σου;»

«Το Κύπελλο Ο'Μίαρα είναι πάντα στις τρεις το απόγευμα».

«Επιτρέπεται να βγαίνουν πότε πότε τα Σαββατοκύριακα, αν βέβαια στείλω σημείωμα...»

«Στην πραγματικότητα...», είπε η Ρέιτσελ. Ο Σκόρος στράφηκε προς το μέρος της και περίμενε να συνεχίσει.

«Δεν θέλουμε να ξαναγυρίσουμε στο σχολείο».

«Γουόλτερ, εγώ να πηγαίνω. Σαν να μου φαίνεται πως έχουμε πρόβλημα εδώ».

«Ω, κανένα πρόβλημα», είπε ανέμελα ο Σκόρος. «Και να 'χουμε, θα το λύσουμε. Μην ξεχάσεις το σινιάλο. Δεν θέλω να χαραμίσω τα λεφτά μου σε κανέναν άχρηστο σκύλο».

«Εντάξει. Εντάξει...» Ο Σαΐτας σηκώθηκε, ακούμπησε ένα καθησυχαστικό χέρι στον ώμο της αδελφής μου –μάλλον παράξενο αυτό– κι έφυγε αφήνοντάς μας μόνους τους τρεις μας.

Φάγαμε τα φασόλια μας· ο κηδεμόνας μας μας παρατηρούσε χωρίς επικριτική διάθεση.

«Θα τηλεφωνήσω στο σχολείο και θα πω να μην ανησυχούν. Θα 'χουν χεστέι πάνω τους».

«Υποτίθεται πως αύριο, πρώτη ώρα, έχω διαγώνισμα μαθηματικών», είπα· δεν ήθελα να κρύψω τίποτα.

«Παραλίγο να τον αποβάλουν επειδή κατούρησε σ' έναν νεροχύτη!», είπε η Ρέιτσελ.

Ο Σκόρος μάς συνόδεψε στο σχολείο νωρίς το επόμενο

πρωί και χρησιμοποίησε το όποιο κύρος του άμεσα, με διπλωματία, μιλώνοντας επί τριάντα λεπτά με τον Διευθυντή, έναν κοντό, τρομακτικό ανθρωπάκο που φορούσε παπούτσια με κρεπ σόλες, κινιόταν αθόρυβα και εμφανιζόταν από το πουθενά στους διαδρόμους του οικοτροφείου. Εντυπωσιάστηκα που ο άνθρωπος ο οποίος έτρωγε συνήθως στο πόδι στην Μπιγκ'ς Ρόου είχε τόση δύναμη επιβολής. Όπως και να 'χει, ξαναγύρισα στην τάξη μου το ίδιο εκείνο πρωί ως εξωτερικός μαθητής, και ο Σκόρος συνόδευσε τη Ρέιτσελ στο σχολείο της, ένα χιλιόμετρο σχεδόν πιο κάτω, για να διαπραγματευτεί το έτερον ήμισυ του προβλήματος. Κι έτσι, από τη δεύτερη κιόλας εβδομάδα, παρακολουθούσαμε απλώς το ημερήσιο πρόγραμμα του σχολείου. Δεν μας απασχόλησε καθόλου τι θα σκέφτονταν οι γονείς μας γι' αυτή την τόσο ριζική αναδιευθέτηση της καθημερινότητάς μας.

Υπό την κηδεμονία του Σκόρου, αρχίσαμε να τρώμε βραδινό από τα καροτσάκια και τους πάγκους του δρόμου. Από τον καιρό που είχε βομβαρδιστεί, η Ρέιτσελ κι εγώ αποφεύγαμε να περνάμε από την Μπιγκ'ς Ρόου. Λίγα χρόνια νωρίτερα, την εποχή που η Ρέιτσελ κι εγώ είχαμε φυγαδευτεί από το Λονδίνο στο Σάφοκ, στο σπίτι του παππού και της γιαγιάς μας, μια βόμβα που μάλλον προοριζόταν για τη Γέφυρα Πάτνεϋ είχε σκάσει στη Χάι Στριτ, τριακόσια μέτρα πιο πέρα από τη Ρουβίνου Γκάρντενς. Το γαλακτοπωλείο Μπλακ εντ Γουάιτ και η Λέσχη Χορού Σιντερέλα καταστράφηκαν ολοσχερώς. Εκατό περίπου άτομα σκοτώθηκαν. Ήταν μια νύχτα φωτισμένη από «τη χαρά του βομβαρδιστικού», όπως έλεγε η γιαγιά μας – μπορεί η μητρόπολη, οι κωμοπόλεις,

τα χωριά να ήταν βυθισμένα στο σκοτάδι λόγω συσκότισης, όμως η πανσέληνος έλουζε με το φως της τη γη. Όταν, μετά το τέλος του πολέμου, επιστρέψαμε στην οδό Ρουβίνου Γκάρντενς, πολλοί δρόμοι στη γειτονιά μας ήταν ακόμα ανασκαμμένοι και τρία τέσσερα καροτσάκια έφεραν τρόφιμα στην Μπιγκ'ς Ρόου από το κέντρο της πόλης – ό,τι περίσσευε ή ό,τι δεν τρωγόταν από τα ξενοδοχεία του Γουεστ Εντ. Είχαμε ακούσει ότι ο Σκόρος ήταν ανακατεμένος στη μεταφορά ενός μέρους από αυτά τα αποφάγια στις φτωχογειτονιές νοτίως του ποταμού.

Ούτε εγώ ούτε η αδελφή μου είχαμε φάει άλλοτε από καροτσάκι, αλλά σιγά σιγά έγινε τακτική μας συνήθεια – ο κηδεμόνας μας δεν ήθελε ούτε να μαγειρεύει ούτε να του μαγειρεύουν. Προτιμούσε, όπως έλεγε, μια «ταχυζωή». Κι έτσι στηνόμασταν στην ουρά μαζί του σχεδόν κάθε βράδυ, άλλοτε δίπλα σε μια τραγουδίστρια της όπερας κι άλλοτε κοντά στους ράφτες και τους ταπετσήρηδες της γειτονιάς που περίμεναν υπομονετικά, με τα σύνεργά τους ακόμη περασμένα στο ζωνάρι τους, και συζητούσαν ή διαπληκτίζονταν για την πολιτική κατάσταση. Ο Σκόρος ήταν πιο ζωηρός στον δρόμο, τα μάτια του, πίσω από τα γυαλιά του, παρατηρούσαν τα πάντα. Η Μπιγκ'ς Ρόου έμοιαζε να είναι το αληθινό του σπίτι, ένα θέατρο στο οποίο φαινόταν να αισθάνεται πιο άνετα, ενώ η αδελφή μου κι εγώ νιώθαμε σαν να μην είχαμε θέση εκεί, κάτι σαν καταπατητές.

Παρά την κοινωνικότητά του σ' εκείνα τα υπαίθρια φαγοπότια, ο Σκόρος ήταν εσωστρεφής. Σπάνια μας έδειχνε τα αισθήματά του. Εκτός από μερικές περίεργες

ερωτήσεις –συνέχεια ζητούσε να του περιγράψω την πινακοθήκη που αποτελούσε μέρος του σχολείου μου και με ρωτούσε δήθεν στ' αστεία πότε θα του ζωγράφιζα μια κάτοψή της– τηρούσε σιγήν ιχθύος για τα ενδιαφέροντά του, όπως ακριβώς και για τις εμπειρίες του στη διάρκεια του πολέμου. Δεν ήξερε πώς να απευθύνεται στους νέους. «Άκου πράγματα...» Σήκωσε προς στιγμήν το βλέμμα από την απλωμένη στο τραπέζι εφημερίδα. «Ο κύριος Ράττιγκαν* ακούστηκε να λέει ότι το *vice anglais*** δεν είναι η παιδεραστία ή η μαστίγωση, αλλά η ανικανότητα των Άγγλων να εκφράσουν τα συναισθήματά τους». Σταμάτησε και περίμενε κάποια αντίδραση από την πλευρά μας.

Στη διάρκεια της ξεροκέφαλης, απόλυτης εφηβείας μας, ήμασταν πεπεισμένοι ότι ο Σκόρος ήταν απίθανο να αρέσει στις γυναίκες. Η αδελφή μου είχε καταρτίσει έναν κατάλογο με τα χαρακτηριστικά του. Πυκνά, μαύρα, οριζόντια φρύδια. Μεγάλη, αν και φιλική, κοιλιά. Φωνή όμοια με κρώξιμο αγριόχηνας. Για έναν κλειστό στον εαυτό του άνθρωπο που αγαπούσε την κλασική μουσική και τις περισσότερες φορές περιφερόταν στο σπίτι σιωπηλός, τα φταρνίσματά του ήταν αταίριαστα θορυβώδη. Μεγάλες ποσότητες αέρα αποβάλλονταν, εν είδει έκρηξης, όχι μό-

---

* Sir Terence Mervyn Rattigan (1911-1977). Βρετανός θεατρικός συγγραφέας, από τους πιο δημοφιλείς στα μέσα του 20ού αιώνα. Τα έργα του παρουσιάζουν την ανώτερη μεσαία αστική τάξη της Αγγλίας ως κλειστοφοβική, καταπιεστική και υποκριτική, καταδικασμένη σε ανούσιες σχέσεις, συναισθηματική αναπηρία και σεξουαλική ματαίωση.

** Αγγλικό βίτσιο (γαλλικά στο πρωτότυπο).

νο από τα ρουθούνια του αλλά και από τα βάθη εκείνης της μεγάλης και φιλικής κοιλιάς. Η αρχική ριπή συνοδεύταν αμέσως από τρία ή τέσσερα ακόμη φταρνίσματα, μια διαδοχή από μικρότερες εκρήξεις εξίσου ηχηρές. Αργά τη νύχτα ταξίδευαν, απολύτως ευκρινή, από τα δωμάτια του στη σοφίτα προς τον κάτω όροφο, λες και ήταν κάποιος έξοχα εκπαιδευμένος ηθοποιός που οι ψίθυροί του επί σκηνής μπορούσαν να φτάσουν και στην τελευταία σειρά της πλατείας.

Τα περισσότερα βράδια καθόταν στην πολυθρόνα ξεφυλλίζοντας το περιοδικό *Country Life*, χαζεύοντας φωτογραφίες επιβλητικών σπιτιών και πίνοντας αργά κάτι που έμοιαζε με γάλα από ένα γαλάζιο γυάλινο κύπελλο, μικρό σαν δαχτυλήθρα. Ήταν παράδοξο που ένας άνθρωπος τόσο εχθρικός προς τον καπιταλισμό και τα στραβά του όπως ο Σκόρος, έτρεφε τόσο φλογερή περιέργεια για την αριστοκρατία. Το μέρος που του κέντριζε περισσότερο την περιέργεια ήταν το Άλμπανυ, στο οποίο έμπαινε κανείς μέσα από μια μυστική αυλή στο Πικαντίλλυ, και κάποτε τον άκουσα να μουρμουρίζει: «Πόσο θα μου άρεσε να περιπλανιόμουν εκεί μέσα». Ήταν η σπάνια ομολογία μιας αμαρτωλής του επιθυμίας.

Συνήθως εξαφανιζόταν με το που ανέτελλε ο ήλιος και έλειπε ως το σούρουπο. Την επομένη των Χριστουγέννων, ξέροντας ότι δεν είχα τίποτα να κάνω, ο Σκόρος με πήρε μαζί του στο Πικαντίλλυ Σέρκους. Στις επτά το πρωί βρέθηκα να βαδίζω στον στρωμένο με παχύ χαλί προθάλαμο του εστιατορίου Criterion όπου εκτελούσε χρέη επόπτη επιβλέποντας την καθημερινή δουλειά του προσωπικού, το οποίο αποτελούνταν, κατά κύριο λόγο, από

μετανάστες. Με το τέλος του πολέμου, ένα εορταστικό κύμα είχε σαρώσει την πόλη. Μέσα σε μισή ώρα ο Σκόρος οργάνωνε τις ποικίλες υποχρεώσεις τους –το πέρασμα των διαδρόμων με ηλεκτρική σκούπα, το σαπούνισμα και το στέγνωμα των ταπέτων της σκάλας, το γυάλισμα των μπρούτζων, τη μεταφορά εκατό περίπου χρησιμοποιημένων τραπεζομάντιλων στο πλυντήριο του υπογείου– και ανάλογα με το είδος της γιορτής που επρόκειτο να λάβει χώρα εκείνο το βράδυ –μια δεξίωση για την εισδοχή ενός νέου μέλους στη Βουλή των Λόρδων, ένα μπαρ μίτζβα, ένας χορός ντεμπιτάντ, τα τελευταία, ενδεχομένως, γενέθλια μιας πλούσιας χήρας που βρισκόταν με το ένα πόδι στον τάφο– χορογραφούσε τους εργαζόμενους ώστε υπό την καθοδήγησή του να μετατρέψουν, μέσα σε λίγο χρόνο, τις τεράστιες άδειες αίθουσες σε φιλόξενους, ζεστούς χώρους, τακτοποιώντας τα εκατό τραπέζια και τις εξακόσιες καρέκλες που απαιτούνταν για τις εκδηλώσεις της βραδιάς.

Κατά καιρούς ο Σκόρος έπρεπε να είναι παρών σ' αυτά τα βραδινά γεγονότα: μέσα στις σκιές της μισοφωτισμένης περιφέρειας της επίχρυσης αίθουσας έμοιαζε πραγματικά με νυχτοπεταλούδα. Ήταν, ωστόσο, φανερό ότι προτιμούσε τις πρώτες πρωινές ώρες, όταν το προσωπικό –που δεν θα το έβλεπαν ποτέ οι βραδινοί καλεσμένοι– όμοιο με ναΐφ τοιχογραφία, εργαζόταν στη Μεγάλη Αίθουσα που έσφυζε από κίνηση: γιγάντιες ηλεκτρικές σκούπες λυσομανούσαν, άντρες πάνω σε ξύλινες φορητές σκάλες κράδαιναν ξεσκονιστήρια με ξύλινες λαβές μήκους ενός μέτρου και τεντώνονταν για να σκουπίσουν τους αραχνοϊστούς από τους πολυελαίους, λου-

στραδόροι έτριβαν σχολαστικά έπιπλα και πατώματα για να καλύψουν λεκέδες και οσμές της προηγούμενης νύχτας. Τίποτε δεν θα μπορούσε να μοιάζει λιγότερο με τα έρημα γραφεία του πατέρα μου. Αυτές εδώ οι αίθουσες θύμιζαν σιδηροδρομικό σταθμό όπου κάθε επιβάτης έχει έναν στόχο, έναν σκοπό. Σκαρφάλωνα σε μια στενή μεταλλική σκαλίτσα, έφτανα ψηλά, κοντά στον πολυέλαιο που περιέμενε ν' ανάψει την ώρα του χορού, και κοίταζα προς τα κάτω, αγκαλιάζοντας τα πάντα με το βλέμμα· και στο μέσον αυτής της απέραντης ανθρωποθάλασσας, η εύσωμη μορφή του Σκόρου καθόταν μόνη σε ένα από τα εκατό στρογγυλά τραπέζια· συμπλήρωνε τα φύλλα εργασίας περιβαλλόμενος από αυτό το ευχάριστο χάος, και παραδόξως ήξερε πού βρισκόταν ή πού θα έπρεπε να βρίσκεται κάθε εργαζόμενος σ' αυτό το πενταόροφο κτίριο. Όλο το πρωί οργάνωνε εκείνους που γυάλιζαν τα ασημικά και αυτούς που διακοσμούσαν τις τούρτες, όσους λίπαιναν τα ροδάκια από τα κυλιόμενα τραπεζάκια και λάδωναν τους μεντεσέδες στις θύρες των ανελκυστήρων, τους εντεταλμένους να καθαρίζουν τους εμετούς ή τις βρομιές, τους υπεύθυνους για την αντικατάσταση των σαπουνιών σε κάθε νιπήτρα, εκείνους που άλλαζαν τις αποσμητικές ταμπλέτες στις τουαλέτες, τους άντρες που έπλεναν με λάστιχο το πεζοδρόμιο έξω από την κύρια είσοδο, τους μετανάστες που ζούλαγαν τα κορνέ τους για να γράψουν με σαντιγύ αγγλικά ονόματα τα οποία δεν είχαν ποτέ τους συλλαβίσει σε τούρτες γενεθλίων, που φιλόκοβαν κρεμμύδια, που άνοιγαν τις κοιλιές των γουρουνιών με τρομερά μαχαίρια, ή προετοίμαζαν οτιδήποτε άλλο θα μπορούσε να επιθυμήσει κανείς δώδεκα ώρες

αργότερα, στις αίθουσες Άιβορ Νοβέλλο* ή Μιγκέλ Ινβέρνιο.

Εκείνο το απόγευμα βγήκαμε από το κτίριο ακριβώς στις τρεις, ο Σκόρος εξαφανίστηκε κι εγώ γύρισα μόνος μου σπίτι. Καμιά φορά επέστρεφε στο Criterion το βραδάκι για να ασχοληθεί με τυχόν αναπάντεχα ή επείγοντα ζητήματα, τι έκανε, ωστόσο, ο κηδεμόνας μου από τις τρεις μ.μ. ως την ώρα που επέστρεφε στη Ρουβίνου Γκάρντενς δεν επρόκειτο να το μάθουμε. Ήταν ο άνθρωπος που άνοιγε πολλές πόρτες. Άραγε ασχολιόταν και με κάποιο άλλο επάγγελμα, έστω και για λίγο, μια δυο ώρες το απόγευμα; Ήταν ένας έντιμος φιλόanthropos που έκανε αγαθοεργίες ή ένας ταραχοποιός που απεργαζόταν τη διασάλευση της τάξης; Κάποιος γνωστός μας είχε υπαινιχθεί ότι δύο απογεύματα την εβδομάδα δούλευε για τη σημιτική και ριζοσπαστική Διεθνή Ένωση Εμποροραπτών, Χειριστών Ραπτομηχανών και Σιδερωτών. Αλλά μάλλον επρόκειτο για μύθευμα, όπως και η δράση του ως πυροφύλακα της Εθνοφρουράς στη διάρκεια του πολέμου. Αργότερα θα ανακάλυπτα πως η στέγη του Ξενοδοχείου Γκρόσβενορ Χάους ήταν ο ιδανικός τόπος μετάδοσης ασύρματων μηνυμάτων προς τα συμμαχικά στρατεύματα που βρίσκονταν πίσω από τις εχθρικές γραμμές στην Ευρώπη. Εκεί είχε δουλέψει για πρώτη φορά ο Σκόρος με τη μητέρα μας. Κάποτε φοφάγαμε γι' αυτά τα ψήγ-

---

* Ivor Novello (1893-1951). Συνθέτης και ηθοποιός, ένας από τους πιο δημοφιλείς σταρ της Βρετανίας το πρώτο μισό του 20ού αιώνα. Έγραφε μουσικές κωμωδίες, οπερέτες, έπαιξε σε δύο βουβές ταινίες του Χίτσκοκ και πρωταγωνίστησε σε πολλά μιούζικαλ στο θέατρο.

ματα ιστοριών από τη δράση τους στον πόλεμο, όταν όμως έφυγε εκείνη, ο Σκόρος αποσύρθηκε, αποσιωπώντας αυτά τα επεισόδια ή φυλάγοντάς τα σαν επτασφράγιστο μυστικό από τους δυο μας.